

hoz, egyszóval feltáru előtte minden lehetőség, amelyet kislegény korában elzártak előle s amelyben ilyenképpen a kislegények vagy egyáltalán nem részesülnek, vagy a nagyok utánzásaként, a maguk körében kicsiben kénytelenek ugyanazt jól-rosszul utánozva megvalósítani.

FARAGÓ JÓZSEF

Naszód-vidéki régiségek. Naszód és Beszterce közötti Nagydemeter határában van egy — a néptől Alte-Burnak nevezett — uralkodóan kiemelkedő hegyesúcs; ezen már régebben egy nagy kiterjedésű, „óriási“ méretű vár romjait fedezte fel MARTIAN JULIÁN.¹ Ezeket az óriási méreteket jelzi a várhegynek másik elnevezése (Riesenburg) és az ezzel egyező néphagyományi is, hogy t. i. óriások építették a várat.

Nagydemeter községtől talán egy óra járásnyira keletre emelkedik ki a várat hordozó, kúp-alakja miatt tűzhányó-eredetűnek látszó hegyesúcs. Nemrégén östölgyes fedte, ma fiatal erdő, eserjés takarja. Nyugatról meredek a hegyoldal; ezért itten nagyon nehezen közelíthető meg. Csupán kelet felől függ össze egy kis hegyyereggel a szomszédos hegyláncolattal. Erről felől vezethetett föl a várba a kb. egy szekér szélességű kigyózó út, mely még ma is sok helyen megvan. Nehány forduló után, a hegy mesterségesen elsímitott tetején, a romhalmazban tűnik el.

A várfal kb. ellipszis alaprajzú, mely ellipszisnek É—D-irányú hossz tengelye 100—110 m, kerülete pedig 200 m körül van. Réteges homokkőlapokból épült, mésznélküli homokos agyag kötőanyaggal. MARTIAN 1914-ben egy darabig kitakarította az északi bástyát, melynek romjai alá vezetett a régi út s mely azóta újra majdnem betömődött az azóta lehullott omladékkal. De azért itten még mindig tisztán látható, hogy a várfal 2.20 m széles tömör építmény, ellenben a négyszög-alakra épített 7.5×10.5 m kiterjedésű bástya fala vastagabb: 2.40 m. A kapubástyának belvilága mindössze 5×5.5 m. A külső bejárat már nem látszik, ellenben a bástyából egy nagyon keskeny, előbb 1.20, utóbb csak egy méter széles átjáró vezet a vár belső térségére, hol tömegtelen mennyiségben terül el az omladék, de sajnos nem olyan formában, melyből határozott véleményt lehetne mondani rendeltetésére nézve. Mindössze az előbb említett északi bástya közelében van egy nagyobb omladék, mely külön sejtet egy nagyobb épületet (donjont?). A kincskeresők kielégítetlen kincs-szomja jelzésére ellenben számos jelentékeny — közöttük egy hatalmas — gödör van. A déli oldalon is van egy — az előbbihez hasonló — bástya romja, míg ezt és a fennebb említettet a falon kívül még egy eléggé megmaradt

nyek sokkal egyszerűbben elbánnak: *sulyokbotoznak* velük. Ez úgy történik, hogy fejüket a térdek közé kényszerítik s kettőnek az ülepét összeverik, vagy ha csak egyetlen kislegény van, valamelyik nagylegénynek az ülepéhez, esetleg a földhöz verik (*Sulyokbot*: nehéz tuskó, amelybe nyelet erősítenek s cölöpök földbeverésére használják).

¹ Édesapámnak ez a kisebb közleménye is már régen, talán még az 1930. évek elejére elkészült. A szóbanforgó régiségekről mindmáig se írt senki sem. ROSKA MÁRTON összefoglaló munkája is csupán az egyiket ismeri, s adott forrása alapján azt is csak nagyon futólagosan. Éppen ezért nem egészen haszontalan e kis ismertetés közlése sem.

Nagydemeter várára különben a következő irodalmat adhatom: MÜLLER, F., Siebenbürgische Sagen. Kranstadt, 1857. 165. — MARTIAN IULIÁN, Repertoriu arheologie pentru Ardeal. Bistrița, 1920. 243 (Óskori várnak vélte, s adottságai megnevezés nélkül). — ROSKA MÁRTON, Erdély régészeti repertoriuma. I. Óskor. Kvár, 1942. 187, 1, 19.

FERENCZI ISTVÁN

körsánc is védte. Sajátságos, hogy semmi, de semmiféle használati tárgy nem került elő még. Hiába jártuk össze-vissza, egy árva cserépdarabot sem leltünk. Semmi és semmi, sőt — amint MARTIAN mondotta —, annak idején az ő emberei az omladék felszínétől 11 m mélységig mentek le, de mégsem találtak semmi tárgyat, sem pedig az őstalajt nem érték el! Nagyon érdekes körülmény még e vár esetében az is, hogy noha a tető a keleti oldalról, a szomszédos hegygerinccel összekötő nyeregről — annak szelidebb emelkedése és rövidebb volta miatt — egész könnyen megközelíthető, mégsem ezt az oldalt erősítették meg, hanem ellenkezőleg, a nyugatin van mind a két bástya s az ezeket még külön védett körsánc is, holott ez az oldal az erős és hosszas meredekség miatt különben is nagyon nehezen mászható meg. Igaz viszont, hogy erről messze ellátni, jó távolságra uralkodik a nagydemeteri völgyön.

Csodálatos a sors. Egykor nagyurak tanyája volt, élettől pezsgő hely, melytől talán messze vidék lakossága rettegett, most omladék, romhalmaz, a kincs után sóvárgókon kívül csak egy-egy vaddisznó keresi fel s most nem fél tőle senki, elfelejtette mindenki, mégcsak mondában sem él, hogy kié volt? mikor volt?

S erre most már felelni sem tudunk. Tény az, hogy — bár e falrakási mód azon a vidéken is megvan még a kerítések felépítésében — a falrakás, építkezés módja — noha az alaprajz esetleg megfelelne — nem újabkori és nem középkori. Ezt a leghatározottabban megerősíti az, hogy a közeli Beszterce levéltára se tud semmit erről, se a környék lakossága nem sejt egyebet azonkívül, hogy óriások építették. Márpedig, ha akkor életben lett volna a vár, feltétlenül maradt volna valami nyoma a szászok féltve őrzött levéltáraiban, vagy a nép mondáiban. De itt sincs semmi, de semmi útbaigazító nyom.² S nem is itt kell keresnünk eredetét. Régebbi az. De nem római. Az

² E kis tanulmány aránylagos rég-megfogalmazottsága ellenére, — mai tudásunk szerint is — egészen elfogadható FERENCZI SÁNDORNAK a vár korára vonatkozó megállapítása. Azóta egy már megjelent [An. Com. Mom. Ist. let. pt. Trans. 1932—38. IV, 235—252. l.], meg egy másik sajtóra kész, de még közöletlen, terjedelmes és a lehetőségig kimerítő tanulmányában részletesen meg tárgyalta az őskori jelzővel illethető csíki s háromszéki várak építési idejét, s ebből a szemszögből is több csoportot különböztetett meg. Újabban SZÉKELY ZOLTÁN minden meggyőzőnek látszó érvelése ellenére is nagyon erőltetett véleménye szerint az utóbbtól bejárt háromszéki várak egyrésze a La Tène III.-nál sokkal fiatalabb időkből való [A körispataki nyirtetői vár: A Sz. N. Múz. Kiadv. 5. 21—2]. Bár magam — sajnos — még nem ismerhetem az összes háromszéki, udvarhelyszéki, csíki, gyergyai, beszterce-naszódi várakat (ezeket t. i. csak a maguk összességében vizsgálhatni igazán eredményesen) a FERENCZI SÁNDORTól nagyon is valószínűen jórészt a „szabad dákoknak“ tulajdonított, azoktól épített vagy megújított erődítéseket, mégis határozottan tudom FERENCZI SÁNDORTól magától: A hunyadmegyei meg a székelyföldi várak csoportja között az építés módszere, a falak szerkezete, stb. tekintetében sokszor alapvető különbségek is vannak (A régészek közül egyedül Édesapám ismerte behatóbban egy személyben az időben részben egymásután emelt erődítményrendszereket). Emiatt tehát SZÉKELY ZOLTÁN pusztán a falak mészhabarccsal vagy anélkül épített volta alapján még korántsem oldhatja meg a mindenesetre igen sokféle szempontra való figyelmet föltétlenül megkövetelő feladatot. Föltevései addig még a tőle elvetett föltevéseknél is bizonytalanabbak maradnak. Különben a nagydemeteri, de vonatkozathatóan a háromszéki, stb. dák várakkal kapcsolatban Édesapám maga is már előre hangsúlyozta — többek között — a középkori okmány-

éppen nem, mert hiszen ezzel még kevésbé egyezik a telepítési és építési rendszere, s aztán meg e terület kívül is esett a római településeken. De nem is dák építmény, legalább is a mai tudásunk szerint biztosan a dákoknak tulajdonítható várak (a szászsebesi havasok erőrendszerének) építési módja tőle teljesen eltérő.

De még régebbre már szintén nem mehetünk. Külföldön vannak nagyon jól átkutatott, sokkal régebbi időkig visszamenő várak is, Erdélyben azonban — bár nagyon sok várunk van — eddig még semmi szakszerű kutatás nem történt e téren, s így nem is merünk még régebbre elmenni, sőt ellenkezőleg, visszatérünk a fiatalabb időkbe. Ha emlékeznek olvasóim, Traianus hadjáratát tárgyaló írók azt mondják, hogy a harc téren el nem esett s fogságba nem került dákok a harcok után kivonultak Dáciából s a római uralom alá került Dácia határain kívül — szabad dákokként — telepedtek meg, ahonnan — mint más helyekről tudjuk — ismételten nyugtalanították a rómaiak Provincia Dacia-ját. S ha most hozzávesszük azt, hogy a Hargita-hegységben a rómaiaktól megszállott területen kívül, sőt éppen Bereck, Komolló, (Oltszem), Barót, Homoródszentpál, Székelyudvarhely, Enlaka, Sóvárad, Mikháza, Görgény-szentimre, Vécs, Beszterce melletti Várhely—Bethlennél levő táborsorozattal³ szembeüvő vonalon ez s ehhez hasonló várak sorozata található, rögtön készen áll az a föltevés, hogy ez (mint a hasonló várak sorozata) a szabad dákok vára volt. Talán e feltevést erősíti az is, hogy várunk nem a megtámadhatóbb, hanem a különben megerősítésre nem szorult, de a római határ felé eső oldalon erősítették meg. Azonban elég a feltevésekből. Csak annyi tény, hogy sem a közép- meg az újabbkor magyarjaitól és szászaitól nem ered e vár, se a római, se pedig a dák birodalom virágzása korából nem való, mert ezek teljesen elűtök. De viszont áll, hogy egy olyan néptől ered, mely népnek Radna felé volt a zöme s a Sajó felé a határa, olyan néptől, mely nem síksági, hanem hegyi nép volt, olyan néptől melynek megvolt az ősrégi várépítési módszere, bár a kivitelhez való ereje, gazdagsága már hiányzott. Ilyen nép lehetett a szabad dákok serege.

Nem szólok a Nagydemeter határában levő, előbbtől nem messze eső másik hegyen levő körsáncról. Viszonyuk kiderítését csak az ásások adhatják meg. Nem szólok Nagydemeter ágostai hitvallású egyházáról sem s az egykori apátság egyházából még fennmaradt szép félköríves oszlopfőjéről és törzséről, pedig ehhez hasonló két szép darab egész Erdély területén nincs. De igenis szólok a Priszlop község határában levő nagyon értékes megalithikus emlékről, ha az ősrégészek nem haraguszna meg, hogy fiatalabb emléket is megalithikusnak merek nevezni. Az országúttól nyugatra, mintegy negyed-félórányi lassú kapaszkodás után, egy régi kőfejtés területén, körülbelül 50—60 lépésnyi átmérőjű síma térség van, s ennek nagyjából a közepén, egy kis dombocska keleti oldalán egy több darabra széthasadt nagy kőlap nyugszik. Hossza majdnem 6 méter, szélessége pedig több, mint negyedfél méter. Nagy kár, hogy összetört, nagy baj, hogy éppen egyik legérdekesebb szakasznál pattogott le jókora felület a kő tetejéről. A kövön ugyanis kezdetleges kivitelben (az alak határvonalai bemélyítettek) egy sárkánykigyó-

anyagban való ismeretlenségét, elő nem fordulását. Még tovább menve mindig külön kiemelte: a székelyföldi várakat legnagyobb részét — sajna — csupán felszíni vizsgálódások után ismeri.

F. I

³ Paulovics István azóta megjelent sikeres és hézagpótló összefoglalása Dacia római oldaláról jelentékenyen hozzájárult sok kérdésben való tisztábilátáshoz [Vö. tőle Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák“ ezüstkincsek kérdése. Kvár, 1944].

F. I.

szerű alak van, melynek feje, s kétrét hajtott teste elég jól kivehető. A fejhez a kő felszínéről két csatornaszerű mélyedés vezet, míg a kő felszínéről kifelé a szélekre öt csatornaszerű mélyedés megy. A kő felső és alsó részén kissé padszerűen kidolgozott.

Erdélyből megalitikus emlék nem igen ismeretes, ehhez hasonló pedig egyáltalán nem került elő. Egy ősrégi áldozóhelynek, egy rég elfeledett istenségnek áldozati köve, mely talán sokáig szívhatta be az áldozatok gőzölgő piros vérét, a vérvezető csatornákon át, de mégis elfelejtették. Ma nem fél már senki tőle, a juhász egykedvűen halad tova mellette, s senki sem tud róla már semmit: ki volt, mi volt, mikor volt? Feleletet nem adhatunk, azt csak szakszerű, tudományos kutatás döntheti el. Erdélyből — mint mondtuk — ilyesmi eddig még nem ismeretes s így — összehasonlítható anyag híján — nem is határozhatjuk meg. De külföldi emlékek alapján állíthatjuk, hogy áldozó hely volt. Egyebet azonban nem mondhatunk s csak félve mutatunk rá arra, hogy a Columna Traiani képei szerint a dákok jelképein sárkánykígyó van. Igaz, hogy ott csak hajlik a sárkánykígyó teste s nem törik, de igaz az is, hogy a sárkánykígyó eddigi ismereteink szerint Erdélyben csak egyes-egyedül a dákok emlékein fordul elő.

Kis kirándulásunkat ezzel be is fejezzük. Halavány vonásokban Erdély nagyon érdekes két emlékét mutattuk be, melyek mindaketten — eddigi megfigyeléseink szerint — legnagyobb valószínűséggel a dákoknak, mégpedig a római járom elől kibujdosott szabad dákoknak tulajdoníthatók. De természetesen ez még nem végleges eredmény, ezeket — ismétlem — csupán szakszerű tudományos ásatás döntheti el, melynek szükségességét, jelentőségét a Műemlékek Országos Bizottsága figyelmébe ajánljuk.

Arra kérem kedves olvasóimat, hogy a hasonló maradványok mellett ne menjenek el közönnnyel. A szántáskor, ásáskor előkerült „ócskavasakat“, régi cserepeket, pénzeket ne dobják félre, hanem találási — hely és — körülmények szabatos feljegyzésével küldjék be az Erdélyi Múzeum Történeti Tárába vagy a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Régészeti és Östörténeti Intézetébe, mert nem tudhatni, hogy sokszor egy-egy igénytelen kis cserépdarabnak milyen tudományos jelentősége van.

FERENCZI SÁNDOR

A még határozószerű idegenszerű szórendi és jelentésbeli használata.

A még szócskát leggyakrabban időhatározóként használta nyelvünk. „Ebből az eredeti jelentésből fejlődött a még-nek hozzáadó ereje“, majd később „a még kötőszó — írja SIMONYI ZSIGMOND [Magyar Nyelv². 471—2 és Nyr. IX, 250—7]. Ma is általában ilyen értelemben használatos főként jelenidejű mondatban a jobbra mult idejű cselekvést kifejező már-ral ellentétben [I. CSÜRY BALINT, Szamosháti szótár II, 70—1]. Könnyen érthető mondatban azonban a még mult idejű cselekvés mellett is állhat [Simonyi, Magyar határozók. II, 350]. A mondatban való helye pedig „attól függ, hogy ... adott helyzetben a hallgatóra vagy olvasóra nézve a gondolatnak melyik részét tartjuk fontosabbnak, melyiket akarjuk kiemelni, hangsúlyozni“ [Simonyi, i. m. 467]. MOLNÁR JÁNOS szerint „a még meg a már azon szó elé való, amelyekre vonatkozik... voltaképpen időhatározók, de a tény kezdését, tartamát, végét jelezzék, mindenféle mondatrészt elé odakerültek nyomatékszóznak“ [MNY. V, 306—11]. — A felsorolandó népnyelvi mondatokban azonban nem a magyar szórendnek megfelelő sorrendben és ennek következtében nem mindig az eddig ismert jelentésben fordul elő még szavunk. Példák az idegenszerű szórend használatára: 1. jelen vagy mult idejű tagadó mondatban: *Többet nem még vettek*